

KUMIČIĆEVO POPRAVLJANJE PRIPOVIJETKE *PREKO MORA*

Stjepko Težak

Dobrotom gospodina Eugena Kumičića, unuka slavnoga hrvatskog pisca, imam pred sobom dva primjerka istoga izdanja pripovijetke *Preko mora*. Riječ je o izdanju bez godine, s autorovom fotografijom i ovakvom unutarnjom naslovnicom: /P R E K O M O R A/PRIPOVIJEDKA/Napisao/EVGENIJ KUMIČIĆ/TISAK I NAKLADA AKADEM. KNJIŽARE LAV. HARTMANA/(KUGLI i DEUTSCH)/Zagreb, Ilica br. 4. Hotel k caru austrijanskomu.

Iako na knjigama, po Kuglijevu izdavačkom običaju, nije naznačena godina izdanja, poznato je da se *Preko mora* u obliku knjige prvi put pojavljuje 1889.¹

Jedan je primjerak uvezana, čista, dobro ušćuvana knjiga, a drugi je odijeljenih listova, s mnoštvom tintom ispisanih ispravaka unutar tiskanoga teksta i po rubovima, nalijepljenim rukopisnim dodatcima. Očito je to primjerak pripremljen za novo izdanje.

Iz više je razloga korisno pogledati kako je autor popravljao i dotjerivao svoju pripovijetku. Treba međutim odmah reći i to da se po rukopisu prepoznaju dva popravljачa: sam književnik i još netko. Eugen Kumičić, unuk, uz djedov prepoznaje i bakin rukopis. Po svemu sudeći, pisac je najprije sadržajno i stilski dotjerao tekst, a potom je za tisak Marija Kumičić novom vremenu prilagodila pravopis i gramatiku. Ne mogu utvrditi koliko je to bilo u dogovoru s autorom. Naime drugo izdanje pripovijetke *Preko mora* izašlo je 1904, dakle u godini književnikove smrti.

Radi usporedbe donosim oba početka: neizmijenjeni tiskani iz prvoga izdanja i rukopisni s nalijepljenoga dodatka:

Prvo izdanje

Sunce će spržiti kamen! uzdahnu Jela, otirući znoj sa čela, a sunce se tek pomolilo iza Velebita i ožarilo golu glavicu visoke Učke. Od nikud ni čuha; nebo vedro da puče, a samo tamo u daljini prama jugu kao da drhću neki ostrvi i rtovi kroz maglicu, otančanu žarkim suncem. Bijaše negdje u srpnju. Antun Radetić i žena mu Jela sjećaju se i danas onoga dana, ako su još na životu. Bila je silna omarina, stric Marko otišao u Ameriku, pa ono djetesce onako gladno na pjesku kod mora, oh to se neda zaboraviti, to ti se začavli u pameti!

Rukopisna izmjena

Onamo na zapadnoj strani kvarnerskoga otoka Cresa, visoko od obale, bi(j)ela se kuća Antuna Radetića, posve na osami, iznad hrastove šumice. Jela, Radetićeva žena, često bi rekla, da se vidi s njezinoga prozora pol svi(j)eta, a istina je, da sva

¹ Miroslav Šicel, *Pregled novije hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971, str. 90.

iz(s)točna obala istarskoga kopna vidi Jelinu kuću na onoj svi(j)etloj visini, kad ju pozlati sunce sa zapada.

Jednog dana, negdje u srpnju, brala je Jela suho granje nedaleko od morske obale, otirala je znoj sa čela i pogledavala na more. Sunce (bilo) se tek pomolilo iza Velebita i ožarilo visoku Učku i druge vrhunce na iz(s)točnoj istarskoj obali. Od nikud ni vjetra, ni čuha, što vedro da puče, a samo tamo u daljini prama jugu kao da drhću rtovi nekih ostrvica u rumenkastoj maglici, skoro posve otančanoj žarkim suncem. Jela je razmišljala, kako će sunce spržiti i kamen, potraje li ova žega još koji dan.

Početna izmjena ponajprije je kompozicijske naravi. U prvom izdanju pripovjedač je otpočeo opisom jutarnjega ljetnog ugođaja u istarskom i kvarnerskom krajoliku i predstavljanjem jedne od važnih junakinja priče, za koju ne kaže što radi, nego kako se osjeća i što misli. Zatim kalendarski određuje vrijeme događanja (srpanj) i naviješta neki nezaboravni dan (stričev odlazak u Ameriku i osamljeno djetesće na žalu). A onda zemljopisno točnije naznačuje mjesto radnje (kuća na Cresu, nad morem, vidljiva s istočne istarske obale).

U popravljenom izdanju opis preokreće. Najprije radnju zemljopisno točnije smješta, zatim predstavlja junakinju u poslu i u vrućini ljetnoga jutra pokazujući kako se prirodni ugođaj odražava ne samo na junakinju nego i na širi istarski, kvarnerski i podvelebitski krajolik. Izostavlja sjećanje na nezaboravni dan. Nalaženje napuštene djevojčice na morskoj obali važna je prekretnica u životu glavnih junaka, zapravo zaplet u fabuli, ali u prvoj verziji to je gotovo zagubljeno u opisu pa čitatelju ostaje samo mutan navještaj nečega o čem će ga pripovjedač potanje obavijestiti tek nakon drugih podataka o obitelji Radetić.

Naravno, zapažaju se i stilske i pravopisne promjene. Dok stilske nesumnjivo pripadaju autoru, pravopisne su unesene drugom tintom i drugom rukom. Vidljivo je da je sam autor ove svoje dopune pisao dotadašnjim, veberovskim pravopisom (bielila se, svieta, svietloj, iztočna), a supruga mu je između *ie* umetala *j*, a preko *z* ispisivala *s*. Tako mu je i pluskvamperfekt precrtavanjem riječi *bilo* zamijenjen perfektom (*Sunce se tek pomolilo...*).

Premda cijela knjiga nije tako prepravljena, treba reći da nema stranice bez najmanje desetak ispravaka, a većinom ih je mnogo više. Izmjene se odnose na sadržaj (neznatnije promjene sadržajnih pojedinosti), kompoziciju (uglavnom formalnu – podjela na poglavlja i odjeljke), stil (najčešće na razini izbora riječi i sintaktičkih mogućnosti), gramatiku (novija sklonidba), pravopis (s grafijom) i tiskarske pogreške.

Raspored teksta

U prvom izdanju tekst je raspoređen na deset poglavlja. U nekim je poglavljima istaknut veći razmak među pojedinim odjeljcima, a ponegdje je tekst poglavlja razbijen i trima zvjezdicama složenima u trokut. U popravljenom izdanju mjesto takva isticanja dijelova poglavlja dana je prednost diobi: jedno se poglavlje dijeli na dva ili tri. Tako je broj poglavlja povećan na osamnaest.

Radi bolje preglednosti, ali i radi drugih razloga, tekst se u izmijenjenom obliku razbija i na više odjeljaka. To je u prvom redu učinjeno tamo gdje se u razgovornim

dionicama rečenice svakoga sudionika nisu osim crticom označavale i novim retkom. Gdjekad je u novi odjeljak izdvojena samo jedna rečenica jer je tako posebno istaknuta važnost njezina sadržaja. Na primjer:

Blag suton prikrio je već more i kraj. Župnik i Antun zaključiše, da će Anica za mjesec dana u Vrutak. Jele se uzjecala.

– *Jele, dajte se razboru.* (51)

Taj sasvim kratki odjeljak pred upravnim govorom autor dijeli dajući posljednjoj rečenici vrijednost posebnog odjeljka:

Jele se uzjecala.

Na istoj stranici izdvaja se kao poseban odjeljak i ova rečenica:

U taj par uđe u sobu Anica.

Aničin ulazak u sobu zaustavio je dijalog i unio malu zabunu među nazočne. Kao važna prekretnica zavrijedio je posebno isticanje.

Tiskarske pogriješke

Tiskarskih pogriješaka nema mnogo, ali valja ih zabilježiti:

- monarsku > momarsku (14)
- da um pase ovce > da mu pase ovce (27)
- Bijače > Bijaše (62)
- sjemnište > sjemenište (116)

Pravopisne izmjene

Velik broj popravaka uzrokovan je grafijom: zamjenom dvoslova *dj* jednoslovom *đ*:

– *ladjicu > lađicu* (2, 3), *začudjeno > začuđeno*, *izadje > izađe* (5), *tudjim > tuđim*, *smedje > smeđe* (7) i dr.

Rukopis svjedoči da ti ispravci ne potječu od autora, koji se u povodu prihvaćanja Brozova pravopisa najoštrije okomio baš na zamjenu *dj > đ*

Još je veći broj ispravaka vezan uz zamjenu dvoslova *ie* troslovom *ije*:

– *bieli > bijeli*, *liep > lijep*, (3), *lieva > lijeva*, *piesak > pijesak*, *rieči > riječi*, *stieniu > stijenu*, (4), *diete > dijete*, *svieća > svijeća*, *lies > lijes*, *viencem > vijencem*, *dvie > dvije* (17) i dr.

Prema današnjem hrvatskom pravopisu Kumičićevi ispravci razlikuju se u ovim primjerima:

- *Slijedeće jutro* (15), *svijetiljku* (17), *gori* (mj. gore, 36)
- *stiče*, *rastiče* (mj. stječe, rastječe, 11)
- *sievnu > sjevnu* (mj. sijevnu, 60)
- *svietove > svijetove* (mj. svjetove, 132)
- *zaprieke > zaprijeke* (mj. zapreke, 138)
- *briežuljih > briježuljcima* (mj. brežuljcima ili brježuljcima, 38)
- *usried > usred* (44 i dalje)
- *povjesti > povijesti* (46)

Dosljedno Kumičićevoj prijašnjoj uporabi glagola treće vrste u ikavskom liku, u popravljenom tekstu perfekt *oživjela je* glasi – *oživila je*.

Prema prijašnjemu *brjegove* u popravljenom je tekstu *bregova*.

Ovamo se može uvrstiti zamjena prezentskih osnova u glagola *umrijeti*, *uprijeti*. Prijašnje *uprie* mijenja se u *upre* (94), a *umriem* u *umrem*.

Velik je broj zahvata uzrokovan prijelazom na fonološki pravopis, i to:

– u jednačenju zatvornika po zvučnosti: *susjedstvu* > *susjetstvu* (6), *kadšto* > *katšto* (21), *odhranili* > *othranili* (49), *iztočnoj* > *istočnoj* (8), *u zibci* > *u zipci* (10), *teško* > *teško* (45), *otadžbeni* > *otadžbeni* (157), *služkinja* > *sluškinja*, *Riedko* > *Rijetko*, *grizti* > *gristi* (31), *sdvojno* > *zdvojno* (16), *sbio* > *zbio*, *sgotovio* > *zgotovio* (17) itd.

– u jednačenju zatvornika po mjestu tvorbe: *uzčudi* > *uščudi* (5), *bešćutne* > *bešćutne* (9), *izčeznulo*, *iščeznulo* (41), *izčežavalo* > *iščežavalo* (51), *izčupati* > *iščupati* (58), *vojničstvo* > *vojništvo* (131) itd. Jednom je *izčežne* popravljeno u *iščežne*, ali ostali primjeri toga tipa pokazuju da je tu u pitanju tek *lapsus calami*.

Zamjena *kašnje* > *kasnije* uzrokovana je promjenom komparativnoga nastavka (57 i dr.). To vrijedi i za ispravak koji nije u skladu s današnjom gramatičkom normom: *radje* > *rađe*.

– u gubljenju zatvornika: *slastno* > *slasno*, *razsvanuće* > *rasvanuće* (9), *razsedla* > *rasedla*, *Odtisla se* > *Otisla se* (12), *bolestnica* > *bolesnica*, *otčeve* > *očeve* (13), *razširi* > *raširi* (16), *šestdeseta* > *šezdeseta* (19), *gladčina* > *glačina* (130) itd.

Navodim ovdje, iako nisu pravopisni, nego fonološki problemi, ove izmjene:

– *kršćeno* > *kršteno* (49)

– *drhću* > *dršću* (5, 44)

– *pomoćju* > *pomoću* (4)

– *gospoja*, *gospoju* > *gospođa*, *gospođu* (38, 39)

– *cvancike* > *cvancige* (47)

– *jedanajsta* > *jedanaesta* (57)

– *žep* > *džep* (34)

– *kakvih* > *kakove* (57; tu je i genitiv zamijenjen akuzativom: “*oči, kakvih još nije nikada vidio*” > “*oči, kakove još nije nikada vidio*”)

– *zanihala* > *zanjihala* (120)

– *nješto*, *nječije*, *njekakav* > *nešto*, *nečije*, *nekakav* (4 i dalje)

U rečenici – *Ko ih čuje?* (72) nije *ko* zamijenjeno sa *tko* iako Kumičić inače piše *tko*: “*Tko bi znao čija je ta mala?*” (50)

Od ostalih pravopisnih izmjena najviše ih se odnosi na sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, i to ponajviše na zanijekane glagole i popriložene prijedložne skupove.

Od nekadašnje hrvatske prakse da se negacija piše zajedno s glagolom Kumičić je već prije odustao, ali ne bez iznimaka i previda. Ovdje odustaje i od tih iznimaka, zapaža previde te *ne ima* popravlja u *nema* (33, 38, 85, 138 i dr.), *nezna* u *ne zna* (13), *nebi* u *ne bi* (23, 57, 108 i dr.), *ne mojte* u *nemojte* (34). Već u prvom izdanju razdvaja *ne* i *ću*, ali ne dosljedno. Prema *Ne ćemo* (62) naići ćemo i u ispravljenom primjerku nepopravljeno *neću* (152, vjerojatno previd).

Dosljedno se odvaja upitna čestica *li* od pomoćnih glagola: *Jeli* > *Je li* (5, 91 i dr.), *bili* > *bi li* (11, 52 i dr.).

Mijenja se rastavljeno pisanje u sastavljeno osobito u riječima koje tako postaju prilozima:

- *za što* > *zašto* (28, 58, 99, 118 i dr.)
- *za tim* > *zatim* (30, 37, 50, 63, 113 i dr.)
- *ne daleko* > *nedaleko* (4)
- *sutra dan* > *sutradan* (14, 15)
- *jedan put* > *jedanput* (125)
- *s prvine* > *sprvine* (58)

Ima i drugih pravopisnih ispravaka, ali bih još spomenuo zamjenu maloga početnog slova velikim u imenici *božić* > *Božić* (3) i promjenu rečeničnih znakova, jer gdjegdje mjesto jedne točke ispravljajč stavlja nekoliko njih, označivši tako nedovršenost, a drugdje opravdano zarez ili točku zamjenjuje uskličnikom, kako se vidi iz ovih primjera:

Prije popravljanja

– *Anica, već je pred zoru, više Tončić.*

– *Dodji k meni.*

Nakon popravljanja

– *Anica, već je pred zoru! više Tončić.*

– *Dođi k meni!*

Gramatičke izmjene

Najviše je gramatičkih promjena prouzročeno prijelazom na novi sklonidbeni sustav, tj. na izjednačenje padežnih nastavaka u dativu, lokativu i instrumentalu množine:

Dativ: *zapovijedio je veslačem* > *veslačima* (4), *neka da onim ljudem* > *ljudima* (49), *pomagala siromakom* > *siromacima* (157)

Lokativ: *s lulicom u ustijuh* > *ustima* (4), *križevi na nekih crkvah* > *nekim crkvama* (9), *na briežuljih, na klisurah, po obroncih i uvalah* > *na briežuljcima, na klisurama, po obroncima i uvalama* (8), *po zidovih* > *po zidovima* (10)

Instrumental: *izprana valovi* > *valovima* (4), *medju kojimi* > *kojima* (10), *promiču golimi kukovi i rivinami* > *golima kukovima i rivinama* (18), *s bielimi puceti* > *bijelima pucetima* (145), *zove Jelicu najsladjimi imeni* > *najsladim imenima* (16), *s radnici* > *radnicima* (137)

Danas uobičajeni genitiv množine *vrata* zamjenjuje sa *vratiju* (20: na drugoj strani od crkvenih vrata > na drugoj strani crkvenih vratiju).

• Katkad dodaje pridjevno-zamjenični navezak u genitivu i akuzativu m. roda: *s njezinog zatiljka* > *s njezinoga zatiljka* (26), *Srednjeg je stasa* > *Srednjega je stasa* (14), a katkad ga odbacuje: *ostanci njegovoga objeda* > *ostanci njegovog objeda* (43), *pokraj njezinoga južnoga rta* > *pokraj njezinoga južnog rta*. Čini se da je navezak u prednosti pred suglasnicima, a kada su dva pridjeva jedan za drugim, prema Maretiću, navezak se daje prvomu.

Tu i tamo opravdano zamjenjuje neodređeni pridjev određenim: "Starica omota Jelici vrat dugom čarapom, punom *vruća* > *vrućega pepela*." (15) "... vodi *visoka* starca" > "vodi jednoga *visokog* starca" (39). U oba primjera nije bilo važno isticati kakvoću, nego samo točnije odrediti pojam: vrući pepeo, visoki starac.

Mjesto dotle jedino ispravnoga lokativnog oblika *njem* sada se stavlja dulji *njemu* (72: "krv je u njemu stinula"). Vjerojatno da bi se izbjeglo nagomilavanje zatvornika: *m st*.

Zamjenjuje i genitiv/akuzativ zamjenice *tko* istim padežom zamjenice *koji*: "o Ivanu *koga* > *kojega* da će rado naučiti".

I dulji oblik genitiva množine sa starijim krajnjim *h* nadomješta kraćim: *svijuh* > *svih* (115: "više znao od *svijuh* > *svih ostalih*").

Podosta je zahvata u porabi glagolskih oblika.

Često se prezentom zamjenjuje aorist, posebice kad je aoristni oblik kontekstno usamljen među prezentskima: *osmjehnu* > *osmjehne* (7), *mahnu* > *mahne* (12), "Antun slegne ramenima, a župnik *zovnu* > *zovne* neku staricu i veli joj..." (19), *poviknu* > *povikne* (34), no ima i zamjene prezenta aoristom: "a onda se *vrate* > *vratiše* u selo" (18); "U hladu jedne šumice *odmore se* > *odmoriše se* malko."

Prezent zamjenjuje futuroom u ovoj rečenici: "Kad *mogu* danas s tobom govoriti?" > "Kada *ću moći* danas s tobom govoriti?" (41).

I futurski aorist mijenja u futur prvi: "Tončić dragi, *utopismo se*." > "Tončić dragi, *utopit ćemo se*." (59) Vjerojatno štokavski aorist u ovom djelomično čakavskom razgovoru (vokativ *Tončić* mj. *Tončiću*) ne djeluje dovoljno vjerodostojno.

Mijenja i prezent *zplače* u perfekt *je zaplakala* (72).

Ne može se sa sigurnošću ustvrditi je li u idućoj rečenici krnji perfekt zamijenjen prezentom ili aoristom premda bi s obzirom na današnju uporabu prezenta glagola *reći* (*rekne*) prednost trebalo dati aoristu: "Ivan je šutio, a ona mu toplim, mekanim glasom tiho *rekla* > *reče*." (118)

Izbjegava se i razmjerno česta uporaba pripovjednoga krnjeg perfekta umetanjem kopule: "Konjić *spustio* > *je spustio* glavu." (53) "Sad ih Ivan *vidio*" > "Sad ih *je* Ivan *vidio*... Anica *je skakala*..." (57)

Katkad u popravljenom tekstu pluskvamperfekt ustupa mjesto perfektu: "cvijet što *bješe nikao* > *je nikao*" (116); "Ivan *bješe opazio* > *je opazio*" (119); "koji ga *bijaše kupio* od njegovog oca" > koji *je* to vino od njegovog oca *kupio*" (120), ali ima i obratnih postupaka: "što *se je* razbila > *bila razbila* (120).

Imperfekt u popravljenom tekstu također uzmiče pred perfektom, katkad i pred pripovjednim kondicionalom: "I ona mu dugo *pjevaše* > *pjevala*" (58); "pred dječom, kad *vikahu* > *kada bi vikala*" (31); "I on *bijaše* > *je bio blijed*." (67) *Bijaše* > *Bio je blijed* i tužan..." (120)

Zamjenjuju se glagolska vremena glagolskim prilozima i tako se mijenja sintaktička struktura rečenice:

"Imaš dosta grieha, nasmieši se gospoja usiljeno. Gospoja *je* svaki čas *pogledavala* Anicu." > "Imaš dosta grijeha, nasmiješi se gospođa usiljeno, *pogledavajući* svaki čas Anicu." (40)

"... uzme u ruke bat, i *škilji* u Antuna i čeka da opet počnu nabijati" > "...uzme u ruke bat, i *škiljeći* u Antuna čeka, da opet počnu nabijati" (56).

“Mali Ivan *naslonio se* na stienu povrh uvale i gledaše jošte uvijek začudjeno svoju majku...” > “Mali Ivan *nasloniv se* na stijenu povrh uvale, gledaše jošte uvijek začuđeno svoju majku...” (9)

Ima i obratnih primjera: “Mali opet sjedne, pa guta bieli kruh i gleda onu ladjicu, *stegnuv* crne obrve i *stisnuv* sjajne crne oči.” > Mali Ivan opet sjedne, pa guta bijeli kruh i gleda onu lađicu. *Stegnua je* crne obrve, *stisnuo* sjajne crne oči.” (3)

Karakteristična je promjena zamjena kraćeg lika glagolskoga priloga prošloga duljim: *sjednuv* > *sjednuvši*, *svrnuv* > *svrnuvši*, *ostav* > *ostavši*, *zavezav* > *zavezavši* (7), *opaziv* > *opazivši* (10).

Mijenjane su osnove u prezentu nekih glagola: *počne* > *počme*, *poglednu* > *pogledaju*, *sjedne* > *sjedne*, a drugdje se zamjenjuju prezentski nastavci: *kapaju* > *kaplju*, *pozira* > *pozire*, *zablisiči* > *zablisiče se* (sjekira na suncu).

Precrtava se povratna zamjenica u glagolima ustati: “*brzo se ustao* > *je ustao*” (64); razgovarati: “*razgovarajući se tako* > *razgovarajući tako*” (14); učiti: “*piše da se dobro uči* > *piše da dobro učī*” (35); naučiti: “*naučit ce se štogod* > *naučit će štogod*” (51); ojačati: “*vjetar se ojačao* > *je ojačao*” (61).

Ne mogu objasniti zašto dosljedno briše *h* u prvom licu nenaglašenog aorista (zapravo u tvorbi kondicionala): *Bih* > *Bi*, *gospodine* (52), mogla *bih* > *bi* ti metnuti (82), ne *bih* > *bi htjela* (119), Ja *bih* > *bi* ti pomogao, da mogu (83). Ne može se takav izgovor opravdati dijalogom, jer je dijalog književnojezični, a s druge strane, nije *bi* karakteristično za čakavštinu (*bim*, *bin*).

Mjestimice je u razgovore Kumičić unosio i čakavske elemente. Radi vjernosti kraju poštokavljani toponim *Velikih Vrata* vraća u zavičajni čakavski lik – *Velih Vrata* (34). Blago bojenje talijanskim jezikom kojim se djeci obraća istarska Talijanka zacijelo je uzrokom što je dvaput *tata* zamijenjeno sa *papa*:

- *Papa, gledaj ovu lijepu djevojčicu! reče gospoja talijanskim jezikom...*
- *Papa, gledaj, kako je lijepa ova nošnja!* (39)

Od sintaktičkih zahvata treba istaknuti promjene u redu riječi. Osobito se osjeća težnja za pomicanjem zanaglasnica bliže početku rečenice: “*Župnik čitao je... > Župnik je čitao...*” Anica držala je... Anica je držala...” (35) “*Župnik razapeo je... > Župnik je razapeo...*” (33) “*na sve strane ogledavala se > na sve se strane ogledavala...*” (34) “*ovako odbacili ga > ovako ga odbacili*” (7) “*Jela spekla im > Jela im spekla*” (42) “*Ivan zavezao se > Ivan se zavezao*” (52). Katkad razbija predikat odvajajući radni pridjev od kopule da bi istaknuo objekt: “*On je izgovarao hrvatske rieči talijanskim izgovorom. > On je hrvatske riječi izgovarao talijanskim izgovorom.*” (4) Tako je jače naglašena i suprotnost: hrvatski – talijanski.

Vidljiva je i težnja da priložna oznaka kojom se modificira značenje glagola nađe mjesto pred njim: “*koja je gledala ladjicu začudjeno > koja je začuđeno gledala ladjicu*” (4). Donekle je na toj crti i prebacivanje priložne oznake mjesta pred predikat: “*da je zaboravio doma lulu > da je doma zaboravio lulu*” (17).

Na više mjesta zamjenjuje slavenski genitiv akuzativom: “*nadala se naći utjehe > utjehu svojem slomljenom srcu*” (156).

Poseže i za genitivom kvalitativnim iako mu je – čini se – bliži instrumental s prijedlogom *s* u takvoj službi: “*čovjek s kratkom siedom bradom > čovjek kratke si-*

jede brade" (153). Na str. 40. konstrukciju s instrumentalom nije mijenjao: "čovjek s plavom bradom."

Stilske promjene

Stilskih je promjena podosta, već su neke zapravo i navedene (zamjena glagolskih oblika, red riječi). Iznosim samo neke karakterističnije promjene, napose na području rječnika i izraza. Nije potrebno tumačiti zašto su zamijenjene riječi u sljedećim primjerima: jer se ladjica *vozi* > *vesla* (3), *uspavana* > *uljuljana* u bajne sne (8), kuća na *pod* > *kat* (10), da je župnik *išao* > *otišao* na Rijeku (14), Kad se vrat *stopli* > *ugrije*, malo je biti bolje (15), koji *se ustane* > *odmah skoči* s postelje (30), gospoja je *letila* > *hitila* (42), da ga *živica* > *kupinje* ne ogrebe po licu (53), *velik* mu se uzdah vine > *dugi* mu se uzdah vine (54), "nategne vrč. Kad *ociedi* > *iscijedi* do kapi, otare rukavom usta" (56), sunce... baci...ogromne *sagove* > *snopove* svoje veličanstvene zlatne svjetlosti (67), *nije* > *nema* ovdje sela (75), Čim svrši blagoslov, *makne* > *nagne* iz sakristije ravno kući. (župnik, 89), *zurne* > *zirne* gospođa u lice Katičino (92), brčići i sve oko njih čarka i *oteže* > *nateže* (126), Grofičine su se velike i krasne obrve *stisle* > *skupile*. (140), Crno joj se je odicelo prekrasno priljubilo uz *život* > *struk* (147), Barun *metne* > *odloži* batinu i *šešir* (150), Iz barunovih se ustiju *zadavalo vinom* > Iz barunovih se ustiju osjećao *vinski zadah* (151).

Neke riječi vjerojatno se mijenjaju pod utjecajem novog štokavskog čistunstva: *počne* > *stane* – vući, razlagati (27, 139), *doma* > *kući* (21, 144), *proti* > *protiv* (47), *ob onom* > *o onom* (53), rubac, što je jako *nategla* > *navukla* na čelo (117), imam dosta *oprave* > *odijela* (118), u dvie *ure* > za dva *sata* (25).

Neke je promjene teže objasniti: *živo se porumenila* > *zacrvenila* (117, jasna je zamjena prefiksa po- > za-, ali zašto crvenilo mjesto rumenila?), ja bih najvolio, da budeš *redovnikom* > *svećenik* (128), *poslie* > *nakon* sprovoda (133), Djeca podju u vinograd, a onda s ocem na *put*, na susret župniku > Djeca prestanu učiti i potrče u vinograd, a onda s ocem po *putini* u susret župniku. (48). Dopune obogaćuju i utočnjuju sadržaj, zamjena prijedloga *na* > *po*, *na* > *u* odgovara novoj stilizaciji, ali je nejasno zašto *putina* mjesto *puta*, kad je *putina* uvećanica. Pretpostavljam ne augmentativno, nego depreciativno značenje: neuređen *put*.)... zakašlje, pa *promuklo* > *promuklim* glasom primijeti (39), jer bi morao pozajmiti novaca, a *posjeda* > *zemalja* da ima i onako previše (143). Bilo bi bolje u jednini *zemlje*, iako nije jasno zašto se precrtava *posjed*, pogotovo kada se koju stranicu dalje baš posjedom zamjenjuje imanje: *imanje* > *posjed* Aničine majke) (154).

Zanimljivo je da u popravljenom tekstu više voli umanjence: lišce... zadahnuto kao najfinijim *mahom* > *maškom* (5), i mali *jezik* > *jezičić* mu se naglo trese (5), odmah spusti *glavu* > *glavicu* na njegovo rame (12), Malomu bio nepoznat onaj sitni *glas* > *glasić* (10).

Neke su riječi podcrtane i na rubu obilježene upitnikom, što znači da ih je trebalo zamijeniti, ali to nije učinjeno. Vrijedi i nekoliko njih zabilježiti:

– *izbrežku* (57, podcrtano, ali ostavljeno čak i sa z

– na kamen, što se je izbočio iz *nakvičene* pećine (69, podcrtano, ostavljeno; u Parčića nalazimo *nakvičiti* v. *nakičiti* = *impuntarsi sopra un altura*; *minacciar di cadere dall alto* – dakle iz stijene koja se nakrivila nad visom)

– *braceru* (ostavljeno, 84, brački brod, obalni jedrenjak)

– *ladonje* (ostavljeno, 137, koprivić, celtis)

Na str. 83. zamjenicu *ih* nadomješta imenicom *prašće*: “Anica je trgala kuš i smreku i bacala *ih* > *prašće* na oganj, da se jače dimi.” (Parčić: *prašće* = *frascame*, *frasche asciutte*, dakle suho granje s lišćem.)

Gdjegdje s pravom izostavlja riječi: zapali *svieću uljenicu* > zapali *uljenicu* (16), brunda velika muha i svako malo *ludo udara* o staklo > svako malo *udara* o staklo (43), na prud *koji je bio* bijeliji od njezine puti > na prud bijeliji od njezine puti (125).

Izostavljanje pojedinih riječi i izraza nije uvjetovano samo stilom nego i sadržajem. Pisac ponegdje izostavi koji element opisivane stvarnosti jer ga smatra u danom kontekstu suvišnim: “Barun metne batinu i šešir na stol, sjede na divan, pogladi bradu i reče...” > “Barun odloži batinu i šešir, sjede na divan, pogladi bradu i reče...” Očito batina na stolu nije znak finog ponašanja, a stol za opisani prizor i nije važan.

Iz sličnih se razloga izostavljaju i cijele rečenice, pa i više njih.

“Spanga je čekao na smrt staroga grofa, da se može vjenčati s Martom.” (141) Iza te rečenice brisane su ove: “Medjutim sastajao se je s njom potajno. Potajno?... Da, za njezinog oca.” O potajnim sastancima baruna Spange i Marte zna se iz konteksta pa je autor zaključio da su navedene obavijesti nepotrebne.

Ni dopune nisu samo stilskoga karaktera. Obogaćuju sadržaj kojom pojedinosti ili čak prizorom, utočnjuju izgled opisivane stvari, slike, dopunjuju ili mijenja podatak. Tako u rečenicu “Župnik driema... (43) između subjekta i predikata umeće ovo: “Martin, slušajući brundanje muhe, mišljaše na župnika, koji je živio u “penzionu” u Vrutku, gdje je umro pred malo dana. Ono brundanje lagano uspava župnika Martina” – i tek nakon svega toga priključuje priložnu oznaku mjesta koja se u prvotnom tekstu odnosila na predikat *driema*: “na razklimanom slamnatom naslonjaču”, što se sad veže na predikat *uspava*. (Ostalo je neispravljeno: *razklimanom*.) Popodnevni ugođaj u župnikovoj sobi dopunjen je i ugođajem župnikova duha: sjećanjem na pokojnoga prethodnika koji se jednako tako odmarao u toj sobi.

Mijenja se podatak u dijalogu:

– *Kada mogu danas s tobom govoriti?*

– *Oko pol noći. Oprezno! Idi, idi!*

U popavljenom tekstu:

– *Kada ću moći s tobom govoriti?*

– *Večeras oko devet sati u vrtu. Molim te, sada idi.*

Zacijelo je pisac zaključio da je ponoć prekasni rok makar i za tajni ljubavni stanak. Osim toga trebalo je ne samo vrijeme nego i mjesto uglaviti.

Na sadržajne promjene upozorio sam navodeći dva početka ove pripovijetke, a čitatelj ih može vidjeti i na faksimilu rukopisnog proširka ovoga kratkog dijaloga:

– *Probudite sina, pa da se latimo vesala.*

– *Čujem, čujem! oglasi se Poldov sin iz kuće.*

– *A kamo ćemo?*

- Na Tatinovu. Tiha noć, liepo vrieme, veli Anica.
- Vrieme kao staklo! potvrdi ribar, poglednuv nebo i more.

Umjesto četiriju sasvim kratkih razgovornih jedinica u rukopisnom ih proširku nalazimo trinaest, od kojih su neke mnogo dulje. Trebalo je pokazati iznenađenje i čuđenje naglo probuđenog ribara, ali i uzbuđenost djevojčice koja bježi iz ralja po-hotnoga baruna.

Faksimil rukopisa

154

- Probudila si me, na da se lakino usala.
 - Čijemu snijem, oglaš se Polbešin iz Anica.
 - Signora grafica, sa da na vrela! iud se Polbe.
 - Da, silmal, silmal, pidi gnu na gnu snaila.
 - A kamo si me? Pjini mi kamo pidi gnu, pidi gnu!
 Demmonata.
 - Na Tatinovu. Tida noć, liepo vrieme. Sa go, Sa go!
 - Anica potvrdi ribar.
 - Na Tatinovu! Tida. A ito ike kamo?
 - Ter se vidite, da je vjes saica? Ja poznam
 vrela gut od mna. Sa daileti, sa daileti. Pjini mi
 u lantpam, izgovori Anica naglo.
 - Pak se signora grafica po onom kizgu na
 vrela? A gnu i vaia majka, da iate notas na
 stak? Signora grafica, sprohite, ne bih se lhu
 zangerviti nuij majki, pidi se vrela na vrela.
 - Majka se majka bih na stak, jid, silagi
 Polbe, i ona se laci. Kizilno, lantpam!
 - E pak kizilno, kad se vami majka
 laci. Ona se valjela iz Tida laci. Tiam, itla
 je - Tida. Ali da ni lakva nareica. Anica,
 da, signora grafica.
 - Kije nareica. Moja je van majka sa kizati,
 mjerovata Anica ribara.
 - Vaia je mi majka sa kizati! gnu
 ribar silmal, na gnuve si na. Ali Lida, sa,
 sa - mika!

Ova romantična priča o mladima na izmaku djetinjstva, jedna je od onih pripovijedaka koje književni povjesničari svrstavaju među Kumičićeva djela o Istri u kojima je Kumičić "najneposredniji i umjetnički najsnažniji"² i zaslužuje da se nađe u neobvezatnoj školskoj lektiri suvremenih hrvatskih četrnaestgodišnjaka i petnaestgodišnjaka jer – pretpostavljam – ne će ih odbiti ni svojim jezikom ni svojom osjećajnošću, a i fabulom i etikom može privući one koje upravo zahvaćaju proljetne oluje. Stoga ovaj prikaz Kumičićeva popravlanja vlastitoga teksta ne treba shvatiti samo kao pregled kroz prozor odškrinut u stvaralačku radionicu Jenija Sisolskoga, nego i

² M. Šicel, n. dj., str. 91.

kao poticaj na ozbiljniji odnos prema jeziku starijih pisaca kada im se djela priređuju za nova izdanja.

Ovdje sam iznio samo dio ispravaka, ograničivši se na tipične, karakteristične i najčešće. Ima ih mnogo više, ali svi pokazuju Kumičićevu skrb za jezik kojim piše. Tu njegovu skrb valja poštivati i ne bi se smjelo olako prelaziti preko piščeva odnosa prema jezičnim, čak i pravopisnim činjenicama. Ispravljajući svoj tekst autor je učinio više previdi, ne ispravivši popriličan broj riječi, ali je svojim rukopisnim zahvatima dovoljno jasno naznačio što želi ispravljati pa je to i pouzdan putokaz izdavačima njegovih djela.

A neka bude ovaj prikaz i podsjetnik na nevolje hrvatskoga pisca na prijelomu dvaju stoljeća kada se hrvatska književnojezična struja radikalno skretala s već utroga toka prema novom, pravopisno, gramatički i rječnički prilično različitom smjeru, koji je osobito bio suprotstavljen svemu što je mirisalo na čakavštinu ili kajkavštinu.

SAŽETAK

Stjepko Težak, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 801.1:808.62, izvorni znanstveni članak
primljen 19. studenoga 1994, prihvaćen za tisak 24. studenoga 1994.

Kumičić's Emendation of His Story "Across the Sea"

The paper analyzes the corrections made by Kumičić himself in readying the manuscript of his story for a new edition. The corrections witness to his attention to language matters. This fact should be a guideline for future publishers not to take lightly a writer's attitude to the facts of language and spelling.

PRILOG RASPRAVLJANJU O PROBLEMATICI RESTRIKTIVNOSTI U HRVATSKOM STANDARDNOM JEZIKU

Snježana Kordić

U trećem broju prošlogodišnjeg *Jezika* objavljen je članak Radoslava Katičića "Nešto napomena o vezi između atributnih korelativa i 'restriktivnosti' odnosnih rečenica u hrvatskome književnom jeziku" (str. 65-77), koji je u cijelosti posvećen mom referatu izlaganom na XI. međunarodnom kongresu slavista u Bratislavi (4.IX.1993) – "Determinator kao znak restriktivnosti/nerestriktivnosti relativne rečenice u hrvatskom jeziku", odnosno pisanoj verziji tog referata objavljenog pod istim naslovom u *Croatia XXIII/XXIV*, 37/38/39 (1992/93), str. 151-166.

Svaki, a pogotovo mladi znanstvenik lingvist, ocjenu svog netom završenog istraživanja dočekuje s velikom znatiželjom, pogotovo kada ga ocjena iznenadi time što dolazi iz pera tako iskusnog sintaktičara kakav je Radoslav Katičić. Svoju laskavu ocjenu Katičić je iznio javno još na samom Kongresu u diskusiji poslije referata.